BAUK BOSANSTVA

Rusmir Mahmutćehajić, *Bauk bosanstva – U anesteziji i poslije*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2022.

Niko se u Bosni a ni van nje ne bavi tako ozbiljno i istrajno pitanjima Bosne kao Rusmir Mahmutćehajić. Štaviše, moglo bi se bez ustezanja zaključiti da i u slučajevima kada piše o drugim temama, zapravo, misli na Bosnu i piše o Bosni, da je za njega Bosna prva i posljednja, ultimativna, vječita tema. Ako iz mnoštva knjiga koje je objavio izdvojimo samo one koje u naslovu nose ime Bosne spisak neće biti mali:

- *Živa Bosna: Politički eseji i intervjui*; I izd., Ljubljana, Oslobođenje International, 1994.
- *Dobra Bosna*; Zagreb, Durieux, 1997.
- *Kriva politika: Čitanje historije i povjerenje u Bosni*; Tuzla, Radio Kameleon, 1998.
- *The Denial of Bosnia*; prev. Francis R. Jones i Marina Bowder; Pennsylvania, Penn State University Press, 2000.
- *Bosnia the Good: Tolerance and Tradition*; prev. Marina Bowder; Budapest, Central European University Press, 2000.
- *Bosanski odgovor : O modernosti i tradiciji*; Zagreb, Durieux, 2001.
- *Benim Güzel Bosnam*; prev. Zeynep Ozbek, Gelenek Yayinlari; Istanbul 2004.
- *Learning From Bosnia: Approaching Tradition*; prev. Francis R. Jones i Saba Risaluddin; New York, Fordham University Press, 2005.
- *Una risposta bosniaca: Modernita' e tradizione*; prev. Diletta Bovino; Genova/ Milano, Marietti, 2005.
- *Une politique erronee: Lecture de l'histoire foi en l*a Bosnie;

prev. Mauricette Begić i Nicole Dizdarević; Zagreb/ Frankfurt, Durieux, Textor, 2005.

- *O antibosanstvu: muke života u tuđim predstavama*; Connectum, Sarajevo 2018.
- *Bauk bosanstva: u anesteziji i poslije*, Sarajevo, Dobra knjiga, 2022.

S druge strane, tematski posmatrano tri se novije studije o Bosni, bosanstvu i antibosanstvu mogu čitati kao dijelovi jedne zamišljene trilogije: *Andrićevstvo*, *O antibosanstvu* i *Bauk bosanstva*, samo što bi, iz logičke perspektive, redoslijed mogao ići obrnuto: prepoznavanje ideja i politika bosanstva u dijahronoj i sinhronoj perspektivi (*Bauk bosanstva*), zatim prepoznavanje ideja i politika antibosanstva (*O antibosanstvu*) i, na kraju, literarizacija antibosanskih ideja i politika kao poseban sofisticirani vid poricanja „svega bosanskog" (*Andrićevstvo*).

Knjiga *Bauk bosanstva* je kruna, u izvjesnom smislu sinteza, djelimična sitematizacija višegodišnjeg istraživanja i bavljenja temama bosanstva i antibosanstva. Zašto samo djelimična – zato što autor, u odnosu na prethodne knjige, donosi nova saznanja i nudi nova otkrića, poziva se na nove izvore i knjige. Ima, međutim, u metodi i strukturi knjige nešto zanimljivo, i to nije osobina samo ove Mahmutćehajićeve knjige, što zavređuje posebnu pažnju. Naime, autor se samo djelimično drži ustaljenog metodološkog okvira – uvod (*Proslov*), razrada (*Strah, rat i genocid*, *Budućnost u pomrčini i razvidu*, *Obračun* i *O anesteziji i buđenju*), i zaključak (*Proslov*) – iz naslova poglavlja se djelimično mogu naslutiti razlozi odabira, ali, istovremeno, svako poglavlje se može posmatrati kao zasebna cjelina. Štaviše, ova arabeskna struktura funkcionira i na nižim nivoima, i svako se potpoglavlje može čitati kao zaseban esej, a sva potpoglavlja i poglavlja tvore novu cjelinu. Na taj način se i središnja ideja bosanstva i njoj komplementarna ideja antibosanstva ne obrađuju na jednom mjestu i u cjelosti, već ih se gotovo nasumice dotiče na više različitih mjesta, kako bi u konačnome svi dijelovi dali cjelinu.

Naslovna sintagma „bauk bosanstva" neminovno asocira na Marks-Engelsovu iz *Komunističkog manifesta* „bauk komunizma" i suprotstavlja joj se na određen način, bez obzira da li je u tome bilo autorove namjere. Izmaštanoj viziji materijalnog blagostanja, komunizmu, u čijem slijeđenju i zbog koje su živote izgubile desetine miliona ljudi, autor suprostavlja življenu i istovremeno osporavanu

stvarnost bosanskog društvenog sklada, zbog koje su također padale ljudske glave, ali nesrazmjerno manje. Na jednoj strani se nalazi nikad dosegnuta komunistička utopija idealnog svijeta a na drugoj – potvrđivana i osporavana stvarnost bosanskoga milenijskog postojanja. Imenicu „bauk", međutim, Mahmutćehajić koristi na isti način – da obznani postojanje ideje bosanstva u nedobronamjernom okruženju, kako ovom užem tako i onom širem.

Razlika između ovih dviju ideja je više nego očigledna: ideju bosanstva su davno, prije gotovo hiljadu godina, oblikovale životne i istorijske okolnosti, dok su ideju komunizma, prije nešto više od 170 godina, izmaštale dvije umne glave (neki će reći da su ideju materijalnog blagostanja „ukrali" ili preslikali iz monoteističkih religija abrahamovskog naslijeđa, zapravo iz njihovih predstava o rajskom životu). Ideju bosanstva od samog početka prati ideja antibosanstva, izrasla iz postupaka, radnji i politika onih koji nisu mogli prihvatiti bosansku društvenu, religijsku i kulturnu pluralnost. Iako su nerijetko antibosanske politike bile podupirane rušilačkim vojnim pohodima Bosna i bosanstvo su opstajali i trajali sve do danas. Brojnim sociološkim, ponekad filozofskim, zatim istoriografskim i književnoistorijskim, pa i politološkim, autor nerijetko pridružuje i teološke elaboracije teme, čime se ideja pluralnog društva brani najjačim oružjem – multidisciplinanim pristupom i pluralnošću mišljenja. Sa teološkim eksplikacijama autor ima potrebu da sve stvari vrati tamo odakle su krenule i tamo gdje će se vratiti – čovjeku i njegovom odnosu prema Bogu. Autor je, naime, stava da je Bosna kroz svoje viševjekovno postojanje najbolji primjer čovjekove misije na zemlji, ali i recept za mir, mir Božiji, u šta nas uvjerava i kralj Stjepan Tomaš Kotromanić na znamenitome vijećanju na Bobovcu povodom dolaska Osmanlija. Citat preuzimamo iz romana *Udovičke zemlje* Fajke Kadrića:

> *Bosna nije ni Istok ni Zapad. To kažu i prvi i drugi, a mi kažemo – ona je stož oko kojeg je sadjeven svijet. Nećemo prevaliti ni na koju stranu, jer će to značiti da se sebe odričemo. Onih koji je vuku tamo ili ovamo jednak je broj. Oni će se vječno natezati, a ona stajati uspravno. I sve dok je budu potezali prolijevat će se krv. Kada se sukobljeni svjetovi umore, shvatit će da je ona Božiji recept za mir na zemlji. To vrijeme je daleko, a mi smo kratkovjeki. Tada neće postojati ni istok ni zapad, osim kao mjesta izlaska i zalaska sunca. Učinimo ono što nam je činiti da nas potomci kao slavne spominju.* (Fajko Kadrić, *Udovičke zemlje*)

Prema bosanskom receptu „nijedna od spomenutih država u bosanskome susjedstvu ne može i neće moći uspostaviti svoj politički poredak sve dok se ne bude odnosila prema Bosni kao najvažnijoj državi, nepovredivoj upravo po tome što jest“. Dok je evropska povijest, koja nam se danas nameće kao uzorita, dok su povijesti nama susjednih zemalja previše bile opterećene kulturnom i religijskom isključivošću, čije posljedice trpimo i danas, dotle je Bosna od samih početaka svoga postojanja nudila različite modele uključivanja Drugog i drugačijeg, modele mogućeg života ljudi različitih religijskih, kulturnih i nacionalnih opredjeljenja.

Za razliku od ovih vanjskih, manje ili više prepoznatljivih, štaviše, literarno ili na neki drugi način zamaskiranih, u višestoljetnoj perspektivi artikulisanih kroz različite nacionalne strategije i politike, antibosanskih sadržaja ima i unutar, u Bosni i njenim ljudima, vidljivo ili tajno mobiliziranim pod bajracima antibosanstva iz Beograda ili Zagreba, ali i u onima koji sebe, svoje muslimanstvo i bosanstvo, nisu osvijestili kao neophodan sadržaj svoga identiteta, ili svojih identiteta. Bez te svijesti bosanski čovjek „živi u predstavama o sebi koje su mu nametnuli drugi“, svoje stradanje vidi kao stradanje drugih, svoju patnju kao krivicu, „promatra i razumijeva sebe kroz druge, zato mrzi sebe“. On nije svjestan uspona i padova, napredovanja i posrtanja svojih predaka, postao je podložan za prihvatanje tuđih, prvenstveno antibosanskih, stavova o sebi kao svojih, istovremeno gubeći osjećaj za bol i stradanje, jer trajanje u višestoljetnom antimuslimanskom i antibosanskom okruženju bilo je trajanje kroz stalnu borbu, ali i bol i patnju trpljenja različitih često najsvirepijih oblika negiranja, protjerivanja i uništavanja. Muke života u tuđim predstavama i lišenost osjećaja za sopstveno stradanje, anasteziranost, imaju direktne psihološke posljedice u posvemašnjoj, individualnoj i kolektivnoj, konfuziji, vidljivoj u svim sferama života bosanskog čovjeka i bosanskih ljudi.

Osim što se radi o knjizi koja na vrlo sistematičan način govori o razvoju bosanske ideje i bosanstva od samih početaka postojanja bosanske države pa do danas, o gotovo komplementarnoj ideji antibosanstva, o njihovim brojnim manifestacijama kroz povijest, na način kako do sada nije rađeno, autor nas, gotovo kroz cijelu knjigu, prema već uočenom arabesknom modelu, povremeno podsjeća na idealan model bosanskog društva – a to je multikonfesionalno, multikulturno i multietničko društvo. Autor ne pronalazi u prošlosti

Bosne razdoblje koje bi odgovaralo ovome modelu, ili se barem nama tako čini, već ga iz ukupne povijesti apstrahira kao mogućnost, potvrđivanu stoljećima opstajanja i potrage. Prošlost nam se Bosne tako predstavlja kao zbir beskonačnih potraga, sa većim ili manjim približavanjima idealnom modelu, a budućnost kao cilj (p)ostvarenja ideje idealnog bosanskog društva.

Za kraj ovog prikaza ponudit ćemo i neka svoja razmišljanja o idejama koje nam se čine intrigantnim i upitnim.

Kada Mahmutćehajić govori o pogubnosti bosanskih nacionalizama, gotovo po automatizmu srpskome i hrvatskome pridružuje i bošnjački, previđajući činjenice koje ne idu u prilog navedenoj tezi. Naime, bošnjački nacionalizam, kao zakašnjeli anahroni refleks na etnonacijske identitarne procese u Evropi i Balkanu, ne predstavlja opasnost po državu Bosnu samim tim što je nacionalizam, jer je sav okrenut sebi i svojim emancipatorskim težnjama, sa jasno naglašenom potrebom i predstavom da se etnonacijski identitarni razvoj može dovršiti samo unutar države Bosne. Srpski i hrvatski nacionalni pokreti, uglavnom dovršeni i zaokruženi prije, u državi Bosni ne vide krajnji cilj svoga postojanja, već nepodnošljivu konkurenciju i opasnost državama za koje su se već vezali. S druge strane, možda se od zagovornika ovakve ideje o Bosni, koju se ideju u neposrednom okruženju doživljava kao bauk, i očekuje da bude etnonacijski ‹korektan› i ne pravi nikakve izuzetke, pogotovo ne one koji bi izgledali protekcionistički i koji bi devalvirali zaokruženost i održivost ideje.

Kada autor posegne za poznatom kvailifikacijom da su nacije konstrukti, konstruirane s ciljem omeđivanja prostora moći i da su u stalnom borbenom čak neprijateljskom odnosu prema drugim nacijama, ne možemo se ne zapitati – zar nacije nisu i društvena i istorijska nužnost, zar nisu nastale kao rezultat razvoja društava, makar i uz svijest da se na društvene procese moglo utjecati iz određenih centara moći? Konačno, i ti centri moći nisu društveno dekontekstualizirani ili na neki drugi način izmješteni u paralelnu stvarnost. Nadalje, ako su nacije kontrukti, šta ćemo sa konstruktima tipa Francuz, Englez, Nijemac, Italijan ili će teorijski postulat važiti i biti primjenjiv samo na Bošnjake i njima slične anahronizirane ‹konstrukte›, ako takvih više igdje ima?

Ozbiljno se baviti pitanjem Bosne u vremenskoj dijahroniji i društvenoj sinhroniji – da li to znači neminovno pasti u zamku svetog bosanskog trojstva bez obzira na činjenice? Da li to znači beskonačno izjednačavanje svih triju komponenti u svakom pogledu i u svakoj situaciji? Znači li to da sve tri komponente, osim što polažu jednaka prava, mada se i o tome može diskutovati, podliježu i jednakim odgovornostima? Da budemo konkretniji, može li na polu odgovornosti bošnjaštvo biti jednako odgovorno kao i srpstvo i hrvatstvo za negativne procese u današnjoj (i ne samo današnjoj) Bosni? Bošnjačka nacionalna politika daleko je od bezgrešnosti, ali je još dalje od odgovornosti za destrukciju Bosne, jer ona sama sebe vidi kao konstrukt iste. Bošnjački nacionalni identitet je inkluzivan i višeslojan u obje ravni – dijahrono baštineći starosjedilačku, bosanskokrstjansku i islamsku prošlost, sinhrono istovremeno krajnje otvoren za Druge u vidu hrvatskog, srpskog, jevrejskog i drugih gotovo u istoj mjeri koliko i bosanski.

Rusmir Mahmutćehajić je, prije svega čovjek koji voli Bosnu, mislilac koji misli Bosnu i o Bosni, istraživač i naučnik koji istražuje i spoznaje kompleksno biće Bosne u njenom dijahronom i sinhronom postojanju, intelektualac u punom značenju te riječi, koji se svim svojim bićem, svojim znanjima i umnim sposobnostima stavlja u funkciju zaštite krhkog bića zemlje kojoj pripada i koja mu pripada. Ova knjiga još jedna je u nizu njegovih knjiga o Bosni i za Bosnu, ali i više od toga – ona je kruna i svojevrsna sinteza bavljenja prvom i posljednjom temom.

Mirsad Kunić

Filozofski fakultet, Univerzitet u Tuzli